

7. Сухомлинський В. Думки про літературу в школі // Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина XIX-XX ст.): Хрестоматія / Упоряд.: Л.Д. Березівська та ін. – К.: Наук.світ, 2003. – С. 410.

УДК 37(09)

Бріт Н.М., Шульга Н.В.

ДО ПИТАННЯ ЛІНГВІСТИЧНОГО СТАТУСУ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ШОТЛАНДІЇ

Анотація. У статті висвітлюється питання лінгвістичного статусу англійської мови Шотландії.

Аннотация. В статье освещается вопрос лингвистического статуса английского языка Шотландии.

Annotation. The question of linguistic status of English in Scotland lights up in the article.

Лінгвістичний статус англійської мови, яка функціонує на території Шотландії, є досить суперечливим. Адже відомо те, що англійська мова, перенесена на нову територію і відірвана від мови метрополії, набуває різних змін. Спочатку виникають нові риси і закріплюються в сучасному мовленні, потім під впливом мови народу, що населяє певну територію, у першу чергу змінюється вимова у цілому.

На території сучасної Шотландії вживають три мови: англійську, шотландську та гельську. Кожна з них функціонує в більшій чи меншій мірі. Ми зосередили свою увагу на дослідженні англійської мови Шотландії та на визначенні її лінгвістичного статусу.

Оскільки англійська мова входить у вжиток народу, який має інший спосіб життя, інші звичаї, а також живе в інших кліматичних умовах, виникає необхідність у створенні слів для визначення явищ і предметів, пов'язаних з новими умовами життя. Ці слова запозичуються з мови (чи мов) корінних народів, створюються на основі англійської мови або калькуються.

Таким чином, англійська мова на кожній конкретній території набуває своїх специфічних рис. Вони настільки яскраві, що у кожному окремому випадку можна стверджувати про певний варіант англійської мови на тій чи іншій території.

Мова – варіант у своїй основі є англійською і має таку ж саму граматичну будову та основну лексику, але відрізняється від літературної англійської мови особливостями у вимові, лексиці, а у деяких випадках – у морфології та синтаксисі. Кожний варіант носить назву тієї країни, в якій він виник. Але слід бути обережним з використанням терміну „варіант”, адже деякі вчені, досліджуючи територіальні різновиди англійської мови для визначення їх лінгвістичного статусу, вживають поняття „варіант”, а інші „діалект”.

Так, наприклад, А. Д. Швейцер, досліджуючи англійську мову Канади, зазначав, що „Канада відноситься до „перехідного ареалу”, тобто зони, де немає чіткої диференціації, мало своїх власних розпізнавальних рис, де змінюються різні особливості варіантів, британського та американського, з перевагою останнього” [9, 54]. Тому статус канадського варіанту англійської мови є спірним. Статус англійської мови Шотландії, Уельсу та Ірландії також є спірним питанням.

В.М. Солнцев представляє регіональну і соціальну варіативність англійської мови у вигляді ієрархії, в якій по вертикалі зверху до низу розташовані: регіональні стандарти, або субстандарти, які являються проміжною ланкою між орфоепічною нормою і діалектами, та діалекти [6, 36].

Оскільки англійська мова багатогранна і поліфункціональна, її основа представлена діалектами та говорами етнічних територій. Діалекти утворюють певні групи, і кожен діалект в свою чергу поділяється на субдіалекти та говори.

У сучасній лінгвістиці існує велика кількість поділів мови Великобританії на діалектні регіони. Зокрема британські діалектолог П. Траджіл поділяє всі різновиди англійської мови на дві основні групи:

- різновиди англійської мови, які походять від власне англійської. Сюди відносять: English English, Welsh English, Scottish English, Northern Ireland English, Australian English, New Zealand English.
- різновиди англійської мови, які походять від американського варіанту англійської мови. Так як: American English, Canadian English [4].

Також виділяють нові різновиди англійської мови: Indian English, Hong Kong English, Singaporean English, West African English, African English [4].

Слід зазначити, що шотландська мова вважалася і до сьогодні вважається досить близькою до північних діалектів ірландської мови, а південні діалекти власне шотландської мови фактично складають з ними діалектний континуум. Так, діалект о. Арран не можна назвати ні власне шотландським, ні власне ірландським. Деякі риси протиставляють: шотландський і ольстерський (північний) ірландський середнім (коннахтським) і південним (мунстерським) діалектам ірландської мови. Так, в шотландському і ольстерському діалектах заперечна частка має вигляд „cha”, а в коннахтському і мунстерському – „пі”.

Для визначення лінгвістичного статусу англійської мови, якою користуються в Шотландії необхідно з'ясувати чи є ця мова варіантом, чи вона діалект англійської мови.

Для початку слід розмежувати поняття „діалект” та „варіант мови”. Британський лінгвіст Д. Крістал визначає діалект як варіант мови, що відрізняється від інших варіантів певним набором слів і граматичних структур на регіональному і соціальному рівнях [1, 67]. Тобто він ототожнює ці два поняття.

Згодом, Ю.С. Степанов під визначенням „варіант мови” розуміє „такі особливості, які не виявляють різких структурних відмінностей від літературної мови, але разом з тим, отримують помітну автономію, яка підтримується в межах певної національної спільності” [7, 78].

А.Д. Швейцер визначає варіант літературної мови як регіональний різновид єдиної літературної мови, а діалект – „територіально замкнений різновид мови, обмежений сферою народно-розмовного мовлення та такий, який протистоїть нормованій літературній мові”, зазначаючи при цьому, що і варіант літературної мови і діалект „є особливими системами, що входять в складну систему національної мови” [8, 76].

Діалект, в свою чергу, також розглядається як певна варіативність літературної мови. Так, Р. Квірк, з одного боку, визначає діалект як „варіативність всередині певної мови”, а з іншого – як „систему мови, властиву певному регіону чи соціальній групі” [2, 84].

Діалект є початком будь-якої мови, вихідна основа мови. Якщо уявити систему існування форм мови у вигляді піраміди, то діалекти будуть розташовані в

її основі, всередині – наріччя, аргі та професійні жаргони. На вершині піраміди – літературна мова.

В. Гак характеризує діалект з п'яти позицій: у просторовому, часовому, функціональному, соціальному і мовному аспектах. Діалект обмежений певними просторовими рамками, оскільки зазвичай його кордони збігаються з кордонами історичних територій. Що стосується часового аспекту, то діалекти виникають раніше, ніж літературна мова і, практично, поступово зникають в процесі її становлення. З даним аспектом слід бути обережними, адже в сучасній Шотландії, Ірландії, Франції продовжують своє існування діалекти, які виникли давно. У функціональному аспекті діалект не має своєї норми і вживається народними масами у сфері побутового мовлення, адже він не має таких суттєвих функцій, як літературна мова. У соціальному аспекті, на думку В. Г. Гака, діалект також обмежений, адже, як прийнято вважати, його вживають люди соціально „принижені” чи селяни. З мовної позиції, діалект стилістично не зумовлений, його лексика, як правило, відображає лише побутові речі [5, 56].

Таким чином, діалект – особлива форма існування мови, яка використовується як засіб спілкування людьми, які мають територіальну і соціальну спільність. На відміну від літературної мови, він територіально обмежений і мало функціональний, а також вирізняється певними соціоісторичними та лінгвістичними функціями. Головним чином, діалект функціонує в усній формі, хоча іноді може мати і писемну.

У вітчизняній соціолінгвістиці також було введено поняття „національний варіант мови”. Під даним терміном розуміють особливу форму існування певної мови в певному соціумі. Дійсно, поняття „національний варіант мови” нерозривно пов'язаний з певною нацією, але він також є сукупністю інтердіалекта (територіально обмеженого варіанта літературної мови, територіальних та соціальних діалектів певного соціуму та професійних мов даного регіону).

Ю. А. Жлуктенко дає наступне визначення: „національний варіант мови” - форма існування різновиду полінаціональної мови, для якої характерні помітні для мовців відмінності у складі, властивостях, функціях і використанні мовних засобів, що виявляються у щоденно-розмовному, діалектному і літературному мовленні і знаходять відповідне відображення у місцевих нормах писемної літературної мови” [9, 92]. Ю.А. Жлуктенко визначає англійську мову Шотландії саме як національний варіант англійської мови [9, 105].

Ми не погоджуємось з даним визначенням статусу англійської мови. На нашу думку, з точки зору структури, національний варіант може бути визначений як особливий спосіб реалізації єдиної системи, а не як самостійна мовна сутність, хоча з функціональної точки зору його можна вважати рівноправним з національною мовою. Якщо розглядати термін „національний варіант мови” ширше, то він має певні лінгвістичні та соціолінгвістичні ознаки. До перших (за А. Д. Швейцером) відносять наявність власного літературного варіанта, наявність диференціальних ознак, що є наслідком дивергентного розвитку кожної конкретної мікросистеми національного варіанта. Що стосується соціолінгвістичного аспекту, то А. Д. Швейцер зазначає, що „національний варіант повинен бути державною мовою нації і рідною мовою для його носіїв, а також виконувати соціальну, еталонну, символічно об'єднуючу функції” [8, 112]. Ми вважаємо, що визначення „національний варіант” більш характерне для тих регіонів, де англійська мова має статус першої, рідної мови, а англійська мова Шотландії не є рідною мовою

шотландців і на сьогоднішній день не має статусу державної мови Шотландії. Тому ми не можемо вважати англійську мову, яка вживається в Шотландії,, національним варіантом.

Існує і інша точка зору, наприклад, П. Траджіл і дехто з вітчизняних лінгвістів (О.Е. Семенець, О.І. Чередниченко) визначають англійську мову Шотландії як варіант мови.

Ми ставимо під сумнів дане твердження і вважаємо англійську мову, яка використовується в Шотландії, шотландським діалектом англійської мови.

Наприклад, енциклопедія „Britanica” виділяє наступні діалекти англійської мови: Southern British English, Northern British English, Scottish English, Irish English, Midwest American English, New England American English, Australian English. Тобто англійська мова, якою користуються в Шотландії за даним поділом є діалектом.

Слід зауважити, що ми вважаємо англійську мову Шотландії діалектом не лише на основі історичних досліджень, а й тому, що, як і кожному діалекту, йому притаманні наступні риси: обмежена сфера вживання, територіальна замкненість, відсутність літературної норми та автономності, він не є поліфункціональним, відшліфованим мовним утворенням.

Також слід зазначити те, що становлення фонетичної та граматичної систем шотландської англійської мови відбувалося в XVII-XVIII століттях (тоді, коли і становлення більшості норм англійської літературної мови) і вона майже не зазнала змін до теперішнього часу. Даний факт і є підтвердженням того, що шотландська англійська не є варіантом. Варто відмітити, що зараз не існує так званої „коректної” шотландської мови, якої б навчали в школах, але більшість шотландців бажають використовувати хоча б деяку частину слів з шотландського вокабуляра та елементи граматичної системи власне шотландської мови.

За останні десятиріччя також значно зріс інтерес до корінної мови Шотландії – гельської. На сучасному етапі гельська мова асоціюється з територією Шотландського Високогір'я (Scottish Highlands). Більшість географічних назв та назв міст також залишаються гельськими, або мають в своїх назвах гельські елементи, наприклад: Auch- від achadh, Auchter- від uachdar, Bal- від baile, Inver-від inbhir, Kin- від ceann. Навіть на географічних картах Шотландії географічні назви подаються в двох варіантах: гельському та англійському. З 70-х років минулого століття уряд Шотландії почав приділяти значну увагу поверненню в обіг мови предків і прагнув відновити нову гельськомовну генерацію (деякі телепрограми ведуться саме гельською мовою).

Варто зазначити, що шотландський діалект вирізняється і своєю внутрішньою структурою, тобто включає чисельні говори. Зокрема, Інтернет енциклопедія (Wikipedia) виділяє наступні говори шотландського діалекту:

- говір Хайленда – Шотландського Високогір'я (Highland English). Особливостями даного говору є: глухі приголосні [p], [t], [k] вимовляються з приаспірацією, як [hp], [ht], [hk] або [xk], а дзвінки приголосні мають схильність до оглушення. Наприклад: „whatever” звучить [hwateffer], а „j” в „just” перетворюється на „tch” і вимовляється [tchust]. Англійський звук [z] звучить як [s]: [chisas] („Jesus”). Деякі мовці замість англійського „rst” вимовляють „sh”, наприклад: „first” звучить [firsht], [w] перетворюється в [u]: [suansi] („Swansea”). Також характерна наявність „допоміжних голосних”, які використовуються в деяких комбінаціях приголосних звуків. Наприклад: „film” звучить як [fillum]. В граматичній системі Хайлендський говір також

має свої особливості. Наприклад: носії даного говору використовують інгові конструкції (-ing constructions) там, де мовці літературної англійської мови вживають просту форму дієслова: „I am seeing you!” замість „I can see you!” Для вираження минулої дії за дієсловом to be слідує „after” з часткою, наприклад: „I am after buying a newspaper” означає „I have (just) bought a newspaper.”

- говір, який має назву „Doric” характеризує мовців північно-східної Шотландії. Для даного говору характерне вживання вібруючого „г”, звук [ɫ], який стоїть в поствокалічній позиції локалізується і вимовляється як [o], наприклад: milk [mok].
- вирізняється і говір міста Глазго (Glaswegian). Характерними особливостями цього говору є: вживання слова „aye” замість „yes”, do і to вимовляються з [e], дифтонг [au] звучить як [u] в таких словах як round, about.
- також, окремо виділяють говір Единбургу (столиці Шотландії), який суттєво відрізняється від мови, якою розмовляють в інших регіонах країни. Для цього говору характерне: комбінація звуків [thr], як, наприклад, в словах „three”, „through” вимовляється як звук [J] (звучить майже як в вимові слова „shrew”), а також використання поствокалічного звуку „г” в кінці слів. Наприклад, в словах „bar”, „car”, „letter” вимовляється [ɫ] [3].

Отже, на нашу думку, діалект є особливою формою існування мови, яка використовується як засіб спілкування людьми, які мають територіальну і соціальну спільність. На відміну від літературної мови, він територіально обмежений і малофункціональний, а також вирізняється певними соціоісторичними та лінгвістичними функціями. Головним чином, діалект функціонує в усній формі, хоча іноді може мати писемну форму.

У процесі дослідження особливостей англійської мови, якою користуються в Шотландії, ми з’ясували, що вона має статус діалекту. Шотландський діалект англійської мови – це територіальний діалект, ареалом поширення якого є територія Шотландії. Активне впровадження англійської мови на території Шотландії датується початком XVIII ст. Шотландський діалект продовжує своє існування і розвиток у сучасній Шотландії. Цей діалект належить до територіальних, бо має свою географічну відокремленість, своєрідну лексику, фонетику та свою внутрішню структуру (говори).

Література:

1. Crystal D. The English Language. – London: Penguin Books, 1990. – 288 p.
2. Quirk R. The Use of English. London. – 1962. – 285 p.
3. Scottish English http://www.en.wikipedia.org/wiki/Scottish_English/
4. Trudgill P. An Outline of English structure. Washington, – 1951. – 283 p.
5. Гак В.Г. Язык как форма самовыражения народа // Язык как средство трансляции культуры. – М.: Наука, 2000. – С. 54 – 56.
6. Солнцев В.М. Вариативность как общее свойство языковой системы // Вопросы языкознания, 1984. – № 2. – С. 31 – 42.
7. Степанов Ю.С. Основы общего языкознания. – М.,: Просвещение, 1975. – 271с.
8. Швейцер А.Д. Языковая социолінгвістика: теорія, проблеми, методи. – М.,: Наука, 1976.- 176с.
9. Языковые ситуации и взаимодействие языков / Отв. ред. Ю.А. Жлуктенко. – К.: Наукова думка, 1989. – 170 с.